

Васильева Сахая Леонидовна - Воспитатель
МБОУ «Лекеченская СОШ имени А.И. Леонтьева» дошкольная группа
Виллюйский улус с. Лекечен;
(Тема: “Уус-уран айымны кѳмѳтѳнѳн оѳо тѳрѳѳбѳт тылын сайыннары”)

Кирии тыл

Үлѳм актуальноѳа: Уус-уран айымны кѳмѳтѳнѳн оѳолорго ѳбѳгѳлѳрбит олохторун-дьаѳахтарын билиѳиннѳрии, тылларын саппааѳын байыты, уустаан-ураннаан кѳпсѳтѳр уонна кѳпсиир дьѳбурдарын сайыннаары.

Үлѳм сыала:

- Саха фольклорун барѳа баай тыыныгар умсугутан улуу кѳѳѳгѳр, оѳону угуйуу, уѳуйуу.
- Уус-уран айымныга тирѳѳирѳн сиѳрдѳѳх буоларга, куѳаѳаны, ѳчѳгѳѳи араарарга, дѳбѳрдѳѳуу сыѳыанѳга иитиѳ.
- Саха уус-уран айымныга, остуоруйа ураты жанр буоларын чинѳтиѳ, уус-уран тылыгар кѳрѳхсибили ѳѳскѳтиѳ.

Соруктара:

- Оѳо тылын сайыннарытыѳн туѳунан литератураттан билсиѳиѳ;
- Оѳо сааѳын учуоттаан, уус-уран айымнылары наардааѳын;
- Тылларын саппааѳын байытыга оѳолорго ыйдарынан туруоран ѳлѳ кѳрѳннѳрин таѳары;
- Саха таабырыннарын, ѳс хоѳооннорун картотекатын онѳруу;
- Саха нѳруѳтун ооннѳууларын презентациятын тангыѳ.

Иитѳр соруктара:

- Ырыаны-хоѳоону, таабырыны, айымныны, остуоруйаны, кѳрѳхсѳѳн истѳллѳрин кѳбѳлѳѳиѳ;
- Кыллари, кѳтѳрѳ- сѳѳрѳри харыстааѳын;
- тѳрѳѳбѳт дойдѳ айылѳатын таптааѳын.

Сайыннарап сорукпут:

- Оѳо айан толкуйдуур, бѳѳѳ санаатын ѳтѳр, ѳйдѳѳн истѳр дьѳбурдарын, ойуулаан- дьѳѳѳнѳѳн, уѳбараѳтаан кѳрѳѳтун сайыннары;
- Уус-уран айымныларга оѳо тылыгар-ѳѳгѳр интѳриѳѳи уѳугуннары;
- Тулалыѳ айылѳатын, ѳѳгѳтин убаастыѳр, ѳчѳгѳѳ- куѳаѳан ѳрѳтѳѳрин араарап буолалларын сайыннары.
- Тѳрѳѳбѳт нѳруѳтунан киѳн туттар буѳла улааталларын ситиѳиѳ.

1. Сүрүн чааһа

Оскуола иннинээҕи саастаах оҕолорго тылын саппааһын байыты

Кэнники сылларга төрөөбүт тылбыт туттуллар эйгэтэ кыараан, тыл толору кыаҕа туһаныллыбат буолла. Оҕо телевизор, компьютер, интернет нөҥүө билиини-көрүүнү ыларга элбээтэ. Төрөөбүт тылын билэргэ, ийэ тыл баайын өйдүүргэ дьулуһуута намтаата, тылбыт саппааһа дьадайда. Нуучча тылын кыбытан санарыы элбээтэ. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саас – оҕо барыны бары сэнээрэр, түргэнник ылынар кэмэ, онон бу кэми куоттарбакка төрөөбүт ийэ тылын – өһүн, сүөгэйн – сүмэтин оҕоҕо инэриэхтээхпит. Оҕо төрөөбүт ийэ тылынан көңүл сангаран, бэйэтин саастылаахтарын уонна дьон – сэргэ иннигэр толлубакка – симиттибэккэ санаатын сааһылаан этэ үөрэниэхтээх, оччоҕо кини ситимнээх, ылыннарарылаах саната, бодоруһар сатабыла сайдар, билиигэ – көрүүгэ тардыһыта уһуктар, дьонно – сэргэҕэ сирдээхтик сыһыаннаһарга иитиллэр. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕо төрөөбүт тылынан ыраастык, сөпкө, чуолкайдык сангарарын ситиһии, биһиги иитээччилэр сүрүн сорукпут буолар. Ол сорукпутун толорорго оонньуу олус көдьүүстээх. Оҕо хаһан баҕарар оонньуурун сөбүлүүр. Ол курдук хамсаныылаах оонньуулары, остуол оонньууларын, өй оонньууларын. Оонньуу нөҥүө оҕо үөрэҕи ылыныта ордук табыгастаах.

Оонньуулары тылы сайыннарары дьайымалларын кытта дьүөрэлээн уонна сайыннарар эйгэлэригэр көңүл оонньуу кэмигэр ытыахха сөп. Оҕо барыта сангарарын, бэйэтин санаатын этэрин ситиһэр инниттэн бөлөхтөргө арааран оонньотор табыгастаах буолуоҕа. Иитээччи оҕо төһө ылынарыттан көрөн оонньуу ис хоһоонун уустугурдан – судургутан биэриэн сөп.

Оҕо мелкай моторикатын сайдыта кини сангарар санатын, интеллегин кытта ыкса сибээстээх. Киһи мэйиигэр моторнай уонна сангарар органнар кииннэрэ кэккэлэһэ сыталлар, өскө биирэ күүскэ сайыннаҕына иккиһэ эмиэ сайдар уратылаахтарын медицинскэй наука дакаастабыта. Онон тыл сайдытыгар мелкай моторика сайдыта олус кедьүүстээх. Манна саха төрүт оонньуулары Тырынка, Хабылык, Куерчэх, ону табынан хомулуктар, сабы кырыһан сыһыарыы, бэйэ онорбут араас оонньуулары олус туһалаахтар.

Тыл саппааһын байытыга хомулуктар, таныллар кубиктар, таныллар кэрчиктэр, схемалар туһалаахтар. Саңа тыл оҕолорго чиңник өйдөнөн хааларын туһугар бу тылга хас эмэ төгүл араас-араас ньыманан төннөн кэлэн хатылыыр көдьүүстээх.

Дорҕооннору барыга манык оонньуулары туттуохха сөп: «Аһаҕас дорҕооннору бул», «Бүтэй дорҕооннор дойдулара», «Аһаҕас сүһүөхтээх тыллары эт».

Бу оонньуулар, эрчиллиилэр көмөлөрүнэн биһиги оҕо оскуолаҕа киирээригэр бэйэтин санаатын сааһылаан этэр, тыл хомоҕойун, кэрэтин сааһыгар дьүөрэлээн туттар, тыл культуратын таба туттар, тулалыыр эйгэҕэ сирдээх сыһыаннаах, үтүө майгылаах, төрөөбүт төрүт тылыгар ытыктабылы кыра сааһыттан инэринэн, саха буоларыттан кизэн туттар киһини иитэн таһаарыахтаахпыт.

«Уус-уран айымнны көмөтүнэн оҕо төрөөбүт тылын сайыннарыы».

Сыала: Саха сириг суруйааччыларын айымныларын, хоһооннорун, остуоруйаларын, ону таһынан олонхо нөнгүө улахан бөлөх оҕолорун төрүт тылларын сайыннарыы.

Соруктар:

1. Анал литератураны талыы, үөрэтии
2. Саха сириг суруйааччыларын олохторун, айар үлэлэрин кытта билиһиннэрии;
3. Олонхо геройдарын билиһиннэрии
4. Айымнылар ис хоһооннорун оҕо тылынан уонна уруһуй, сыһыарыы нөнгүө биэрэрин ситиһии;
5. Сананы сайыннарыыга педагогическай билиини төрөппүттэргэ тарҕатыы, төрөппүттэри кытта тэҥнэ бу үлэни ытыты;

Ытытылар үлэ:

- Төрөппүтү кытта үлэ: дыиэбэ үлэлэр, бэсидэ, сүбэлэри биэрии, күрэхтэр
- Оҕолору кытта үлэ: оонньуулар, дыарыктар

Күүтүллэр түмүктэр:

- Саха сириг суруйааччыларын айымныларын оҕо интэриниитигэр сөптөөх усулуобуйаны тэрийии;
- Айымнылар нөнгүө оҕо тылын сайыннарыы;
- Уус-уран айымны нөнгүө оҕо тылын саппааһын байытыы;
- Элбэх хоһоону нойосуус билиилэрэ, кыбыстыбакка ааҕыылара;
- Оҕолор чуолкайдык сангарар буолуулар.

Былаан

Бйдар	Айымнны автора, айымнны аата	Оџону кытта үлэ	Төрөппүтү кытта үлэ	Педагог үлэтэ
Алтыннны	Матырыйааллары булан, түмэн былаан оностуу. -«Хотой Айыы ый» суолтатын билиһиннэрии (Тымныы туһар кыстыкка кирии саҕаланар) -«Өбүгэ үгэһэ» Хамсаныылаах оонньуутун билиһиннэрии - «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин» остуоруйаннан, кэпсииргэ үөрэнии, (биирдиилээн). Оонньоон көрдөрүү	Күһүн уларыыытын кэтээн көрөр дьобурдарын сайыннарыы Өбүгэлэрбит урукку олохторун- дьаһахтарын кытары билиһиннэрии, ытыктыы үөрэтии. Дьарык кэмигэр: 6-7саастаах оџо этин-сиинин, тылын-өһүн, сайыннарыы Тыл баайын ханатыы ситимнээх этиини оноро үөрэнии, тылын-өһүн сайыннарыы	Кэтээн көрүүлэрэ, бэсиэдэ	Презентация көрдөрүү
Сэтинньи	«Байанай ыйын	Сэтинньи ый	Уруһуй	Викторина

	салбыы билиһиннэрии» хамсаныылаах оонньууну киллэрии «Булчут уонна кустар» - «Мин дойдубар кыһын» Кыһынны көстүүнү ырытан билиһиннэрии (хараҥа, тымныы, х аардаах кыһын өйдөбүлүн кэпсэтии.) Хамсаныылаах оонньуу тэрийии «Күнүс-түүн» - «Куобах кутуруга суох буолбута» Н. Якутскай уус-уран айымньытын билиһиннэрии (Теневой театрынан)	«Байанай ыйа» билиһиннэрии. Оҕо тылын-өһүн, өйүн- санаатын сайыннарыы. Ытыктыыр истэр буоларга иитии. Этин- сиинин эрчийии Дьыл кэммин арааран, кэрэтин өйдөөн көрөр сатабылы сайыннарыы Айымньыны истэн кэпсиир дьоҕурдарын сайыннарыы	уруһуйдаты ы Кыһын туһунан хоһоон үөрэтии	ыытыы
Ахсынны	-Остуоруйа ыйын билиһиннэрии. Былыр-былыргаттан, норуоппут ильдэ кэлбит сэхэнэ буолар. - «Ыт иччитин хайдах көрдөөбүтэ» (театр көмөтүнэн остуоруйаны кэпсии үөрэнии)	Остуоруйаны чуумпутук истэргэ, истибити кэпсииргэ сүбэлээһин Тыл баайын ханатыы ситимнээх этиини оноро үөрэнии, тылын-өһүн сайыннарыы Долгуйбакка кэпсии үөрэнии театр көмөтүнэн	Талбыт остуоруйала рын кэпсэтиннэри	Остуоруйа кэпсээһинэ Айымньыны тийимтитиэти к кэпсээһин

Тохсунньу	-Чуумпурар, иһийэр ый киһиэхэ суолтата-билиһиннэри Уруһуйдаан үтүгүннэри «Кыһынны оһуордар» - Оһуохай- биир саамай тэнийбит саха уус-уран айымньытын кытта билиһиннэри. Оһуохай хаамыытын күнү батыһа үөрэтии	Ый суолтатын, бэлиэтин билиһиннэри Трафареттары туттан уруһуйдааһын Уус-уран тылга уһуйуу.	Түннүккэ кыһынны оһордары көрүү	Кыыллар полкаларыгар оонньуу Презентация көрдөрүү
Олунньу	-Олонхо «Бухатыыр ата»	Олонхо дойдутун кытта билиһиннэри.		Сабы кырыһан олонхо геройдарын сыһыары
Кулун тутар	Аким Кондратьев «Ийэ мичээр» П.Ородусов «Биһиги мамабыт»	Хоһоону билиһиннэри ис хоһоонун өйдөтүү	Нойосуус үөрэттэрэ биэри	Уруһуй уруһуйдаты
Муус устар	Ый суолтата, бэлиэтэ, билгэлэрэ. Муус- «Таал-Таал эмээхсин». Остуоруйаны кытта ситимнээһин. -Өс хоһоону үөрэтии, быһаары «Сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх» Кылыһы -Таабырыннар -Дьыэ кэргэн төрдүн- ууһун , бииргэ төрөөбүттэрин	Сахам сиригэр саас кэллэ-билиһиннэри. Муус, сырдык, күн тустарынан кэпсээһин. Киһи сыһыаннаһыытын кэпсиир ис хоһоонноох эйгэни тэрийи Оһону сир-майгы өттүнэн иити, тылы байыты Хамсаныылаах оонньуу Оһо өйдүүр, токуйдуур дьобурун сайыннары, тылы эрчийи Чугас дьонун, бииргэ төрөөбүттэрин ааттарын билси, үөрэтии. Саастаах дьону кытта эйэбэс	Презентация онотторуу	Остуоруйаны бэйэлэрэ кэпсииллэрин ситиһи Өс хоһооннору булуу Таабырыннары таайтары, оонньоутуу Кэпсээһин

	кэпсэтии,билиһинн эрии	сыһыаны, кырдыаҥаска убаастабыллаах сыһыаны, көмө буолууну кэпсэтии,өйдөтүү		
Ыам ыйа	Сайын кэлиитэ-бэлиэтин туһунан билиһиннэрии Быыстапка тэрийии (сабынан сыһыаран үлэ) -Араас хамсаныылаах күрэхтэһиилээх ооньуулары тэрийии оонньуулары тэрийии (Куобах, кылыы, миэстэ былдьаһыыта, наартаны ыстаныы) -Оһуохай тылын үөрэтии (оһуохай таһаарар оҕолору талыы-холонуу)	Сайын уратыларын өйдөөн көрөргө, тулабытыгар баар кэрэни арааран билэргэ уһуйуу Оҕо этин-сиинин, доруобуйатын чэбдигирдии, тулуурдаах, күүстээх буоларга иитии Уус-уран тылга уһуйуу, эти-хааны эрчийии	Оһуохай тылын түгэтии	Ыһыахха оһуохай этигэрии

Түмүк

- Оҕо тылын сайыннарыытын туһунан литератураттан билсестим уонна туһанным;
- Оҕо сааһын учуоттаан, уус-уран айымньылары наардааммын;
- Тылларын саппааһын байытыыга оҕолорго ыйдарынан туруоран үлэ көрүгүнэрин онордум;
- араас кыылларынан оонньуур полкалары уонна театрдары (палочканан, дисканнан театр) онордум
- оҕолор олонхону бэйэлэрин илиилэринэн онорон, өйдөөн хаалалларын ситиһэн олонхо геройдарын баайыы сабынан кырыһан сыһыардылар, манна оҕолор өгнөрү наардыы үөрэнэлэр, кэпсиир дьоһурдара, мелкай моторикалара сайынна.

Сыһыарыы 1.

